

MICHAŁ KORAB, AGATA MORMUL

Pułkownik doktor Władysław Gergovich (1893-1951) **Biografia lekarza-żołnierza**

Colonel Doctor Vladislav Gergovich (1893-1951)
Biography of the Doctor-Soldier

ABSTRAKT

Pułkownik doktor Władysław Stanisław Gergovich łączył w swoim życiu dwa zawody – żołnierza i lekarza, i był wzorem poświęcenia Ojczyźnie i służbie pacjentom. W latach młodości działał w drużynach strzeleckich Józefa Piłsudskiego, a po wybuchu I wojny światowej służył w Legionach Polskich. W dwudziestoleciu międzywojennym pracował jako lekarz wojskowy oraz prowadził działalność dydaktyczną – przygotowywał przyszłych oficerów-lekarzy do pracy w czasie wojny. Kampanię wrześniową odbył na stanowisku szefa sanitarnego Armii „Kraków”. Po kapitulacji armii pod Tomaszowem Lubelskim stworzył na Zamojszczyźnie wielkie centrum szpitalne, w którym pomocy medycznej udzielono setkom rannych polskich żołnierzy. Po wydobyciu się z okupowanego kraju Gergovich działalność tę kontynuował we Francji i w Anglii, m.in. na stanowisku Szefa Służby Zdrowia Sztabu Naczelnego Wodza. Przedstawiając zarys biografii pułkownika, starano się uwypuklić przede wszystkim wojenny fragment jego działalności lekarskiej.

Słowa kluczowe: Władysław Gergovich, kampania wrześniowa 1939 r., historia medycyny wojny, Centrum Szpitalne „Zamość”

WSTĘP

Pułkownik doktor Władysław Stanisław Gergovich (Ryc. 1), którego życie i działalności poświęcony został

ABSTRACT

Colonel Doctor Wladyslaw Stanislaw Gergovich combined in his life the two professions of doctor and soldier, being a model of dedication to the Fatherland and service to patients. In his teenage years he was active in the rifle squads of Jozef Pilsudski, and after the outbreak of World War I he served in the Polish Legions. In the interwar period, he worked as a military doctor and conducted didactic activities to prepare future officer-doctors for wartime work. He served in the September campaign as chief sanitary officer of the „Cracow” Army. After the surrender of the army near Tomaszów Lubelski, he created a large hospital center in the Zamojszczyzna region, where hundreds of wounded Polish soldiers received medical care. After getting out of the occupied country, he continued this activity in France and England, including as Chief of Health Service of the Supreme Commander’s Staff. In presenting an outline of the colonel’s biography, an effort was made to highlight the particularly wartime part of his medical activities.

Keywords: Wladyslaw Gergovich, September Campaign 1939, History of the Medicine of War, Hospital Center „Zamosc”

poniższy tekst, jest przykładem lekarza-żołnierza poświęcającego całe swoje życie Ojczyźnie i służbie pacjentom. Początek jego drogi zawodowej wyznaczała działalność niepodległościowa w drużynach strzeleckich

Józefa Piłsudskiego przed I wojną światową, a następnie służba w Legionach Polskich. Po niej nastąpił okres służby w Wojsku Polskim, w tym działalność dydaktyczna, obejmująca przygotowanie przyszłych oficerów-lekarzy do pracy w czasie wojny. Gergovich kampanię wrześniową odbył na stanowisku szefa sanitarnego Armii „Kraków”. Po kapitulacji armii pod Tomaszowem Lubelskim dokonał niemożliwego, tworząc na Zamojszczyźnie centrum szpitalne, w którym pomoc medyczną uzyskały setki rannych polskich żołnierzy. Po wydostaniu się z okupowanego kraju swoją działalność kontynuował we Francji i w Anglii, m.in. na stanowisku Szefa Służby Zdrowia Sztabu Naczelnego Wodza. Przedstawiając zarys biografii pułkownika, skupiono się szczególnie na wojennym aspekcie jego działalności lekarskiej.

W artykule wykorzystano dostępną dokumentację archiwalną. Podstawową wartość dla przedstawienia biografii Władysława Gergovicha mają jego wojskowe akta personalne i odznaczeniowe zachowane w zbiorach Centralnego Archiwum Wojskowego [2]. Dla ukazania działalności doktora w czasie wojny w 1939 r. bezcenny okazał się prowadzony przez niego – gdy pełnił funkcję szefa sanitarnego Armii „Kraków” – na bieżąco dziennik czynności [3]. Działalność Gergovicha związaną z utworzeniem i funkcjonowaniem Centrum Szpitalnego „Zamość” przedstawiono na podstawie rozkazów dziennych komendy Centrum [4,5,6] oraz relacji i protokołów przesłuchań pułkownika przez komisję działającą w związku z wynikiem kampanii wojennej 1939 r., znajdujących się w Instytucie Polskim i Muzeum im. gen. Sikorskiego w Londynie [7,8,9]. Dla ukazania dalszych losów Gergovicha na emigracji ważne okazały się informacje jego żony, przekazane płk. Władysławowi Steblikowi, autorowi monografii Armii „Kraków”. Wykorzystano też wspomnienia podkomendnych doktora, a także dostępną literaturę przedmiotu [6].

MŁODOŚĆ, EDUKACJA I I WOJNA ŚWIATOWA

Władysław Gergovich urodził się 16 kwietnia 1893 r. w Jaworznie w powiecie chrzanowskim, w ówczesnym zaborze austriackim. Jego rodzicami byli Stanisław Gergovich i Antonina z domu Ogorzały. Uczył się w gimnazjum w Wadowicach, tam nawiązał też pierwsze kontakty z organizacjami niepodległościowymi. Musiał być w tę działalność czynnie zaangażowany, skoro – jak wynika z wniosku o nadanie Krzyża Niepodległości – w czasie wakacji pomiędzy 6. a 7. klasą, przebywając na terenie Olkusa, a więc na terenie zaboru rosyjskiego, został aresztowany pod zarzutem „prowadzenia działalności rewolucyjnej” [2] i dwa tygodnie spędził w tamtejszym więzieniu śledczym [2].

Ryc. 1. Fotografia płk. dr. Władysława Gergovicha [1]

W 1912 r. po zdaniu egzaminu dojrzałości rozpoczął studia medyczne na Uniwersytecie Jagiellońskim. Od początku studiów zaangażował się w działalność ruchu strzeleckiego, przygotowującego młodzież do walki zbrojnej o niepodległość, którego ideowym przywódcą był Józef Piłsudski. Już wówczas, ze względu na wysoki poziom umysłowy i aktywność w szkoleniu, charakteryzowany był przez przełożonych jako jednostka „niebawale ideowa i sumienna” [2]. Aktywnej pracy wojskowo-niepodległościowej sprzyjała napięta sytuacja polityczna w Europie, grożąca przerodzeniem się konfliktu w wojnę. Kiedy ta wojna wybuchła, Piłsudski zarządził mobilizację podległych mu oddziałów. Gergovich, podobnie jak wielu rówieśników, zgłosił się w parku Oleandry, miejscu organizacji oddziałów strzeleckich, przekształconych wkrótce w Legiony Polskie. W jego aktach wojskowych jako data początkowa służby w tej formacji figuruje 4 sierpnia 1914 r. Jak inni, zaczął od najniższego stanowiska – jako medyk w stopniu strzelca został sanitariuszem 4 Baterii 1 Pułku Artylerii I Brygady. Chrzest bojowy otrzymał w bardzo krwawym, trzydniowym (16-19 listopada 1914 r.) boju Legionów pod Krzywopłotami, który potem opisał w *Lekarzu wojskowym* [10]. Pełniąc służbę w różnych formacjach

legionowych, początkowo jako podoficer sanitarny, a później jako lekarz, awansował – uzyskał stopień oficerski. Rozkazem Komendy Legionów L. 249 z 24 listopada 1916 r. został mianowany chorążym i przydzielony do pracy w szpitalu rezerwowym w Lublinie. W marcu 1917 r. powrócił do służby w jednostkach liniowych jako chorąży sanitarny do II baonu 2 Pułku Piechoty. W dniach kryzysu przysięgowego (9-11 lipca 1917 r.) znalazł się w gronie tych żołnierzy I i III Brygady Legionów, którzy demonstracyjnie uchylili się od przysięgi na wierność Królestwu Polskiemu i potwierdzającej braterstwo broni z wojskami Niemiec i Austro-Węgier [11]. Po rozwiązaniu Legionów Gergovich był przez pewien czas internowany w Witkowicach, ale informacje dotyczące okresu internowania zawarte w jego aktach personalnych są sprzeczne (w jednych dokumentach mowa jest o dziewięciu miesiącach, w innych tylko o trzech) [4].

DZIAŁALNOŚĆ W OKRESIE II RZECZYPOSPOLITEJ

W październiku 1918 r. Gergovich został zwolniony z obozu w Witkowicach. Natychmiast udał się do Lwowa, gdzie jeszcze przed rozpadem monarchii austro-węgierskiej byli legionieści przystąpili do tworzenia polskich oddziałów. Tam 1 listopada 1918 r. Gergovich wstąpił ochotniczo w stopniu chorążego do odradzającego się 4 Pułku Piechoty Legionów. W tym czasie rozpoczęły się walki polsko-ukraińskie, w których ten pułk czynnie uczestniczył, tocząc zacięte walki aż do wiosny 1919 r. Po zakończeniu działań zbrojnych Gergovich, ze względu na swoje doświadczenie, został przeniesiony do Departamentu Sanitarnego Ministerstwa Spraw Wojskowych, gdzie pozostawał przez cały okres wojny polsko-bolszewickiej [4,6]. W tym czasie podjął przerwane w 1914 r. studia medyczne – kontynuował je najpierw na Uniwersytecie Jagiellońskim, a następnie w Warszawie. 20 grudnia 1921 r. otrzymał dyplom doktora medycyny na Uniwersytecie Warszawskim. Po zakończonej wojnie Gergovich pozostał w wojsku. Po uzyskaniu dyplomu lekarskiego przydzielono go do Oficerskiej Szkoły Piechoty, do 1926 r. funkcjonującej w Warszawie, a po zamachu majowym (w którym walczyła po stronie rządowej) przeniesionej – jako Szkoła Podchorążych Piechoty – do Komorowa k. Ostrowi Mazowieckiej. Gergovich służył tam do 1928 r., do momentu uzyskania stopnia majora. Z publikacji Agnieszki Pruszyńskiej *Memorabilia lekarskie w Archiwum Instytutu Polskiego i Muzeum im. gen. W. Sikorskiego w Londynie* z 1999 r. wynika, że pracował kolejno w Chełmie, Warszawie i Ostrowi Mazowieckiej. Wykorzystując możliwości, jakie dawała służba w garnizonie stołecznym, w latach 1923-1926 specjalizował się w warszawskich klini-

kach: otolaryngologicznej i ginekologiczno-położniczej. W 1928 r. major Gergovich został przeniesiony do 7 Pułku Ułanów Lubelskich w Mińsku Mazowieckim. Ze względu na rodowód legionowy (tworzyli go ułani Beliny-Prażmowskiego) pułk uchodził za elitarny. Był blisko związany z Marszałkiem Piłsudskim, który często wizytował koszary, a ułani ochraniali jego dworek w Sulejówku. Jako lekarz, Gergovich dobrze zapisał się w pamięci mieszkańców Mińska Mazowieckiego. Leczył bezinteresownie ubogą ludność miasta i okolic oraz współpracował z cywilnymi organizacjami sportowymi. Zajmował się również działalnością dydaktyczną, współorganizując i prowadząc kursy dla siostr PCK. W 1932 r. Gergovich został przyjęty jako hospitant do Wyższej Szkoły Wojennej (WSWoj.), kształcącej kadry sztabowe armii. Uczelnia, kierowana przez gen. Tadeusza Kutrzebę, cieszyła się bardzo wysoką pozycją w wojsku, a przyjęcie do niej było marzeniem każdego oficera. Co roku zaszczytu tego dostępowało jedynie nieco ponad 20 oficerów. Gergovich ukończył kurs 1932-1934 (XIII promocja). Był jednym z zaledwie kilku lekarzy, którzy mieli możliwość studiowania w tej uczelni. Po skończonym kursie w WSWoj., już jako podpułkownik, został wykładowcą, a następnie dyrektorem nauk w Centrum Wyszkożenia Sanitarnego w Warszawie. Tę funkcję pełnił aż do lipca 1939 r. Za swoją służbę Polsce i za wkład w odzyskanie niepodległości Gergovich otrzymał liczne odznaczenia państwowe od władz II Rzeczypospolitej, z których najważniejsze to Krzyż Niepodległości (1931 r.) i Krzyż Walecznych (1922 r.) [2].

II WOJNA ŚWIATOWA

KAMPANIA WRZEŚNIOWA

Podpułkownik Gergovich w planach mobilizacyjnych, zgodnie ze swoimi kompetencjami lekarskimi i wojskowymi, przewidziany został na szefa służby zdrowia Armii „Kraków”. Powołany 23 marca 1939 r. kilkunastoosobowy sztab przyszłej armii, działający w Krakowie pod kierownictwem gen. bryg. Antoniego Szyllinga (zakonspirowany jako „kierownictwo ćwiczenia Antoni”) [12,13], wraz z narastaniem zagrożenia wojennego stopniowo się powiększał. 2 lipca dołączył to niego Gergovich, który miał objąć swoją funkcję z chwilą ogłoszenia mobilizacji, dlatego zasadniczy ciężar przygotowań w zakresie służby zdrowia spoczął na szefostwie sanitarnym Okręgu Korpusu nr V (Kraków), kierowanym przez płk. dr. Tomasza Krzyskiego. Okres dwóch miesięcy przed wybuchem wojny, w tym dwóch tygodni zaległego urlopu, był zdecydowanie za krótki dla Gergovicha na zapoznanie się z całością obowiązków na przyszłym stanowisku. Jednak dzięki dobremu przygotowaniu mobilizacji przez zespół

płk. Krzyskiego, który odszedł do sztabu Armii „Karpety” (o jej utworzeniu marsz. Edward Śmigły-Rydz zdecydował dopiero na początku lipca), Gergovich nie miał problemów z przeprowadzeniem mobilizacji oddziałów sanitarnych, których pracą miał kierować. Jeśli chodzi o jednostki pierwszego rzutu armii mobilizowane w trybie alarmowym, to rozpoczęta została 24 sierpnia i zakończona do rana 27 sierpnia, jej przebieg nie przyniósł większych trudności [12]. Potwierdziły to przeprowadzone przez Gergovicha przeglądy zmobilizowanych kompanii sanitarnych [8,9]. Troskę podpułkownika budził jednak fakt, iż mobilizacja znacznej części służby zdrowia (w tym szpitali polowych) przewidziana była dopiero w trakcie mobilizacji powszechnej, ogłoszonej 30 sierpnia. Niepokoiło go również, iż baza logistyczna armii, obejmująca także szpitale, umieszczona została w Krakowie. Jego zdaniem było to zbyt blisko frontu, a położenie w pobliżu obiektów kolejowych groziło szybkim zdezorganizowaniem pracy bazy, a nawet uruchomieniem przez lotnictwo niemieckie. Obawy te miały się wkrótce potwierdzić.

Wybuch wojny okazał się poważnym sprawdzianem zdolności organizacyjnych i dowódczych pułkownika. Przez pierwsze trzy dni walk służba zdrowia armii funkcjonowała według wcześniejszych założeń. Działalność Gergovicha i podległego mu zespołu oficerów w początkowych dniach wojny skupiona została na uruchomieniu wysuniętych stacji ewakuacyjnych oraz zapewnieniu sprawnej ewakuacji zgromadzonych tam rannych do 5 Szpitala Okręgowego w Krakowie jako tymczasowego szpitala ewakuacyjnego armii, przewidzianego na 900 łóżek. Potwierdzają to liczne fonogramy i juzogramy (telegramy przesyłane za pośrednictwem stacji Hughesa) Gergovicha, zawierające zarządzenie dotyczące wykorzystania dwóch posiadanych pociągów sanitarnych (nr 53 i 66) oraz nielicznych plutonów samochodów sanitarnych. W meldunku złożonym 2 września wyższym przełożonym Gergovich informował o rozwinięciu tymczasowych stacji ewakuacyjnych w Częstochowie, Mysłowicach, Bielsku oraz Oświęcimiu. Donosił również, że 1 września hospitalizowano w szpitalu okręgowym w Krakowie 75 rannych, głównie ofiar nalotów lotniczych na miasto, a 2 września liczba chorych powiększyła się o 180 rannych, z tego 100 przybyło z Bielska, a 80 z Mysłowic. Pułkownika niepokoił brak napływu rannych z rejonu Częstochowy (znajdująca się tam 7 Dywizja Piechoty już na początku wojny została odcięta od sił głównych armii i wkrótce zniszczona). Podawał też, że 2 września odszedł z Krakowa do Przemyśla pociąg sanitarny nr 53 ze 180 rannymi i 174 chorymi. Jednak już w nocy z 2 na 3 września, wobec wielokrotnej przewagi wroga i uderzenia niemieckiego na tyły Armii „Kraków”, przeprowadzonego przez Słowację, Armia na rozkaz Naczelnego Wodza przeszła do dzia-

łań odwrotowych. Wobec decyzji o ewakuacji Krakowa, 3-4 września załamał się dotychczasowy system ewakuacji rannych, których przybywało, gdyż już wieczorem 2 września zajęte zostały wszystkie łóżka chirurgiczne w szpitalu okręgowym. Gergovich zareagował natychmiast – wzmocnił szpital zmobilizowanymi zespołami chirurgicznymi (nr 52 i 53) oraz nakazał kierować rannych do krakowskich szpitali cywilnych [3]. Pracę pociągów sanitarnych utrudniło także bombardowanie i zniszczenie linii kolejowych. Usiłowano więc wykorzystać zarekwirowane przez wojsko autobusy. Sytuacja strategiczna zmusiła formacje sanitarne armii do ewakuacji na wschód. Pierwszym celem był Rzeszów. Przedstawienie przebiegu ewakuacji – odbywającej się w niezmiernie trudnych warunkach – jest niemożliwe w tak krótkim tekście. Warto jednak zaznaczyć, że pułkownik cały czas skrupulatnie prowadził dziennik swoich czynności, na bieżąco opisywał sytuację, notował otrzymany rozkazy oraz zarządzenia szefostwa sanitarnego armii [3]. Dziennik ten jest unikatowym dokumentem, posiada znaczącą wartość historyczną, gdyż dostarcza szczegółowych i rzetelnych informacji na temat funkcjonowania jednostek służby zdrowia na wszystkich szczeblach. Ostatnim teatrem działań Armii „Kraków” był obszar Lubelszczyzny. Tam w trójkącie Zamość – Biłgoraj – Tomaszów Lubelski rozegrała się ostateczna bitwa armii, nazwana później pierwszą bitwą pod Tomaszowem Lubelskim [12,13]. W trakcie jej trwania udało się częściowo rozwinąć szpitale polowe i zorganizować łańcuchy ewakuacji. Było to wielkim wyczynem logistycznym, biorąc pod uwagę bardzo ciężkie położenie polskich formacji. Armia „Kraków”, otoczona ze wszystkich stron, skapitulowała 20 września 1939 r. Jedną z przyczyn podjęcia przez generałów Tadeusza Piskora i Antoniego Szyllinga decyzji o przerwaniu walki był los rannych. Szpitale polowe, rozlokowane na polu bitwy, zmagaly się z ciągłymi brakami w zaopatrzeniu, ranni nienadający się do transportu musieli być pozostawieni pod opieką ludności cywilnej. Generał Szylling w swoich wspomnieniach pozytywnie wyraża się o służbie zdrowia armii: „Szpitale polowe armii spełniły swoje zadanie – doszły do miejsc ostatnich walk w Lubelskiem. Zamość stał się tym ośrodkiem, w którym w ostatnich dniach września zebrano tysiące rannych. Ci, którzy piszą historię tej wojny, muszą to przekazać przyszłości” [13]. Dodaje również, iż „szef sanitarny armii, ppłk lek. dr Gergovich, wraz z podległym mu personelem, w ciągu paru miesięcy, już po ukończeniu działań wojennych, trwał na swoim stanowisku, organizując opiekę i pomoc” [13]. Wyjednanie przez Gergovicha od szefa sanitarnego niemieckiej 8 Dywizji Piechoty płk. dr. Richtera zgody na skupienie rannych i polskich jednostek sanitarnych w Zamościu otworzyło nowy rozdział w biografii pułkownika, który

energicznie przystąpił do tworzenia centrum szpitalnego. Wspierali go w tej pracy dotychczasowi podwładni: ppłk dr Adam Szebesta (szef sanitarny Grupy Operacyjnej „Śląsk”), mjr dr Józef Pająk i mjr dr Stanisław Augustyn. Komendantem nowo formowanego szpitala Gergovich mianował ppłk. dr. Szebestę, a koordynowaniem całokształtu działań medycznych na obszarze Zamojszczyzny zajął się sam. Do jego głównych zadań należało koordynowanie transportu rannych i grupowania jednostek, utrzymywał również stałe kontakty z władzami okupacyjnymi, co pozwoliło na funkcjonowanie polskiego szpitala w Zamościu aż do 20 grudnia 1939 r.

Centrum Szpitalne „Zamość” [6,8,9] było znaczącym osiągnięciem polskiego systemu opieki zdrowotnej w czasie wojny. W warunkach bardzo dużych niedoborów logistycznych stworzono wieloprofilowy szpital, który miał w swojej strukturze 13 oddziałów (w tym 11 chirurgicznych), aptekę, ambulatorium i pracownię bakteriologiczną. Funkcjonowanie placówki byłoby niemożliwe bez bardzo dużego wsparcia społeczeństwa Zamojszczyzny.

Mieszkańcy Zamościa wykazali wielką ofiarność, dzieląc się z rannymi odzieżą i żywnością. Akcję koordynował zamojski oddział PCK. Liczba pacjentów placówki, początkowo bardzo duża, z czasem zaczęła się zmniejszać, ranni byli odsyłani do obozów jenieckich lub wypisywani do domu. Z nadejściem mrozów warunki pracy szpitala w prowizorycznych budynkach stawały się coraz cięższe, a gestapo wywierało naciski na niemieckie władze administracyjne, aby jak najszybciej zlikwidować placówkę. W listopadzie nakazano przeniesienie reszty rannych do Krakowa. W tej sytuacji płk Gergovich był zmuszony opuścić Zamojszczyznę – przeniósł się do Krakowa. Zadbał jednak o transport rannych i chorych pociągami sanitarnymi do krakowskich szpitali, głównie do Szpitala św. Łazarza. Ostatni pociąg wyjechał z Zamościa 20 grudnia 1939 r. wraz z całym personelem, a Centrum Szpitalne „Zamość” zakończyło swoją działalność. Wigilię 1939 r. dr Gergovich spędził ze swoimi podkomendnymi w piwnicy szpitala mieszczącego się w bursie ks. Kuznowicza.

DZIAŁALNOŚĆ W POLSKICH SIŁACH ZBROJNYCH NA ZACHODZIE

Działalność Gergowicza na rzecz konsolidacji środowiska lekarskiego w okupowanym Krakowie nie uszła uwadze Niemców. Zagrożony aresztowaniem, na początku 1940 r. wyjechał z kraju, posługując się fałszywym paszportem. Drogę odbył koleją. Udał się do Wiednia, a stamtąd przez Wenecję do Rzymu, gdzie wsiadł na statek płynący do Francji. W podobny sposób do armii we Francji przedostało się kilku innych

lekarzy-oficerów, w tym bliski współpracownik Gergowicza, dr Józef Pająk. W marcu 1940 r. Gergovich złożył zeznania przed komisją w sprawie wyniku kampanii wrześniowej, a 5 kwietnia 1940 r. został komendantem Centrum Wyszkożenia Sanitarnego w Combourg. Tę funkcję pełnił do 16 czerwca, kiedy to wraz z całym Centrum ewakuowany został do Anglii. Tam w lipcu 1940 r. został powołany na stanowisko Szefa Służby Zdrowia Sztabu Naczelnego Wodza, następnie pełnił funkcję zastępcy Szefa Służby Zdrowia w Ministerstwie Obrony Narodowej, później zaś – Szefa Służby Zdrowia I Korpusu [6]. W tym czasie aktywnie współtworzył polskie środowisko lekarskie w Szkocji. Pod koniec 1940 r. wszedł w skład komitetu organizacyjnego Polskiego Wydziału Lekarskiego na Uniwersytecie w Edynburgu, któremu przewodniczył wybitny polski chirurg prof. Antoni Jurasz. Wydział został uroczystie otwarty 22 marca 1942 r. na mocy dekretu prezydenta Władysława Raczkiewicza i działał do 1949 r. – w tym czasie wyszkolił 227 lekarzy i wypromował 19 doktorów [14]. Pułkownik działał również w Komitecie redakcyjnym wznowionego w Wielkiej Brytanii „Lekarza wojskowego” i widnieje w spisie członków tego komitetu w ostatnim numerze edycji edynburskiej [15]. Od 1944 r. należał do Związku Lekarzy Polskich w Imperium Brytyjskim. 1 stycznia 1945 r. został mianowany na stopień pułkownika. Po demobilizacji otworzył gabinet lekarski National Health Service w Londynie. Z powodu raka nerek zmarł 22 lipca 1951 r. w King’s College Hospital w Londynie. Został pochowany na londyńskim cmentarzu południowym Streatham. Był żonaty, kolejno z: Jadwigą Kozicką i Zofią Grabowską, miał dwoje dzieci.

Jest autorem wspomnień o boju pod Krzywopłotami w 1914 r. [10,16] oraz czterech prac opublikowanych w „Lekarzu Wojskowym” w latach 1936-1939 na temat wpływu czynnika terenowego, taktycznego i klimatycznego na użycie służby zdrowia na szczeblu dywizji, a także opracowania *Służba zdrowia w wojnie nowoczesnej*, opublikowanego w „Komunikacie Szefostwa Służby Zdrowia” (Londyn 1945, nr 8). Był również autorem prac z zakresu ginekologii i położnictwa, które wydał w trakcie specjalizacji w warszawskich klinikach.

PODSUMOWANIE

Postać i zasługi Władysława Gergowicza dobrze charakteryzuje wspomnienie pośmiertne ks. dr. Ludwika Bombasa, jego bliskiego współpracownika z okresu Centrum Szpitalnego „Zamość”:

Gdy przed kilku miesiącami odmeldował się z ziemskiej służby, stanął przed Najwyższym Lekarzem a zarazem i Sędzią, pułkownik lek. dr Władysław Gergo-

vich, nie poświęcono mu żadnego wspomnienia ani nekrologu. Nie wiem, czy nad jego mogiłą padły życzenia, aby „oby ziemia lekka była”, wiem natomiast, że wszędzie tam, gdzie dotarła wiadomość o śmierci „Ładka”, popłynęła ku niebu wdzięczna modlitwa żołnierskich serc. Pamiętają dobrze tego prawdziwego lekarza-żołnierza te tysiące polskich, rannych i chorych, którymi serdecznie zajmował się w najcięższej godzinie klęski na pobojowiskach wrześniowych, w chwili bolesnego opuszczenia i bezsiły. Modlono się najgoręcej nie za Szefa Sanitarnego Wojsk Polskich w Wielkiej Brytanii, lecz za Komendanta Polskiego Szpitala wojennego w Zamościu z września i października 1939 r. Tam to przy pomocy (zmarłego przed siedmiu laty w Szkocji) mjr. dr. Józefa Pająka i ppłk. dr. Szebesty utworzył dr Gergovich potężną szpitalną jednostkę liczącą 12 oddziałów szpitalnych i ok. 120 lekarzy, którzy wyprowadzili z klęski kompanie sanitarne. Szpital ten mieścił się w gmachu czcigodnej Akademii Zamojskiej, a jego lekarze jakby przejęli tradycję starej Alma Mater, w wojennej potrzebie ratując największy skarb narodu – zdrowie i życie jago obrońców [6].

Nie ulega wątpliwości, że pułkownik był osobą ponadprzeciętną. Dzięki doświadczeniu w dziedzinie medycyny wojskowej, zdobytemu w Legionach i w podczas późniejszej służby wojskowej, pogłębionemu na studiach w Wyższej Szkole Wojennej, odegrał ważną rolę w organizacji i funkcjonowaniu polskich formacji sanitarnych, zarówno w kampanii wrześniowej, jak i na Obczyźnie w latach II wojny światowej.

PIŚMIENICTWO

- [1] Pruszyńska A., Memorabilia lekarskie w Archiwum Instytutu Polskiego i Muzeum im. gen. W. Sikorskiego w Londynie. *Medycyna Nowożytna. Studia nad Kulturą Medyczną*, 1999, 6(2), 131-152.
- [2] Wojskowe Biuro Historyczne – Centralne Archiwum Wojskowe, WBH-CAW, akta personalne i odznaczeniowe Władysława Gergovicha, sygn. I.340.1.858, 9-89 (KZ), 21-226 (KZ), 09.11.1931 (KN), 937 OPWI, I.340.1.858 (WSWoj.), 02.08.1931 (KN).
- [3] Wojskowe Biuro Historyczne – Centralne Archiwum Wojskowe, WBH-CAW, kolekcja WBBH, kolekcja płk. Władysława Steblika, sygn. XII.16.24, odpis dziennika czynności szefa sanitarnego armii Kraków w kampanii wrześniowej 1939.
- [4] Instytut Polski i Muzeum gen. Sikorskiego w Londynie, IPMS, sygn. B.I.118, Odpisy rozkazów Centrum Szpitalnego „Zamość”.
- [5] Wojskowe Biuro Historyczne – Centralne Archiwum Wojskowe, WBH-CAW, kolekcja WBBH, kolekcja płk. Władysława Steblika, sygn. XII.16.25, Odpisy rozkazów szefa sanitarnego armii „Kraków”, rozkazy dzienne komendanta centrum szpitalnego Zamość (w tym rozkaz nr 88 z 20 grudnia 1939).
- [6] Wojskowe Biuro Historyczne – Centralne Archiwum Wojskowe, WBH-CAW, kolekcja WBBH, kolekcja płk. Władysława Steblika, sygn. XII.16.25, odpisy relacji i korespondencja lekarzy szpitali polowych tworzących Centrum Szpitalne „Zamość” z W. Steblikiem, informacje żony W. Gergovicha Zofii Gergovich pt. „Dane dotyczące ś.p. męża mego płk. lek. dr. Władysława Gergovicha” z 16 XI 1966 r.”.
- [7] Instytut Polski i Muzeum gen. Sikorskiego w Londynie, IPMS, sygn. B.I.118, ppłk dr Władysław Georgovich, Służba zdrowia w armii „Kraków” w kampanii wrześniowej 1939, Combours, 10 maja 1940.
- [8] Instytut Polski i Muzeum gen. Sikorskiego w Londynie, IPMS, sygn. B.I.118, ppłk dr Władysław Gergovich, Odpis załącznika do Zeszytu ewidencyjnego.
- [9] Instytut Polski i Muzeum gen. Sikorskiego w Londynie, IPMS, sygn. B.I.118, protokół przesłuchania ppłk. dr W. Gergovicha przed Komisją w związku z wynikiem kampanii wojennej 1939 r., Londyn, 6 lipca 1942 r.
- [10] Gergovich W., Wspomnienia z pod Krzywopłotów. *Lekarz Wojskowy*, 1936, 5(8), 291-296.
- [11] Lewicki A., *Zarys historii wojennej 4-go Pułku Piechoty Legionów*, Wojskowe Biuro Historyczne, Warszawa (Polska) 1929.
- [12] Steblik W., *Armia „Kraków” 1939*, Wydawnictwo Ministerstwa Obrony Narodowej, Warszawa (Polska) 1989.
- [13] Szylling A., *Moje dowodzenie w roku 1939*, Polska Akademia Umiejętności, Kraków (Polska) 2007.
- [14] Przybyszewska M., *Historia Polskiego Wydziału Lekarskiego w Edynburgu*, Uniwersytet Jagielloński Collegium Medicum, Kraków (Polska) 2020, [online:] <https://kham.cm-uj.krakow.pl/cm/uploads/2020/04/Historia-Polskiego-Wydzia%C5%82u-Lekarskiego-3.docx>, – 29.11.2023.
- [15] Rudnicka H., Augustynowicz D., Kalendarium „Lekarza Wojskowego”. *Lekarz Wojskowy*, 2020, 2, 93-102.
- [16] Gergovich W., Wspomnienia z pod Krzywopłotów. [w:] *Karabin i nosze. Wspomnienia lekarzy i farmaceutów z lat 1914-1920. T. 1*, Warszawa (Polska) 1936, 35-40.